

ТАРБИЯ ЖАНА ТААЛИМ
ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ
EDUCATION AND TRAINING

*Мэлсбек Нурия,
Кыргыз билим берүү академиясы,
ага илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: nuriya.melsbek@bk.ru*

УЛУТТУК САЛТТАРДЫН НЕГИЗИНДЕ ҮЙ-БҮЛӨДӨ
ӨСПҮРҮМДӨРДҮН ЖҮРҮМ-ТУРУМ МОДЕЛИН КАЛЫПТАНДЫРУУ

*Мэлсбек Нурия,
старший научный сотрудник,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: nuriya.melsbek@bk.ru*

ФОРМИРОВАНИЕ МОДЕЛИ ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ В
СЕМЬЕ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ

*Melsbek Nuria,
Senior Researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
e-mail: nuriya.melsbek@bk.ru*

FORMULATION OF THE BEHAVIOR MODEL OF ADOLESCENTS
IN THE FAMILY ON THE BASE OF NATIONAL TRADITIONS

Аннотация: Макалада улуттук салттардын негизинде үй-бүлөдө өспүрүмдөрдү тарбиялоонун жана калыптандыруунун моделин иштеп чыгуу каралган. Үй-бүлөдө өспүрүмдөрдү тарбиялоо маселелери жана улуттук салттардын мааниси каралат.

Аннотация: В статье представлена разработка модели воспитания и формирования подростков в семье на основе национальных традиций. Рассматриваются вопросы воспитания подростков в семье, а также значения национальных традиций.

Annotation: The article presents the development of a model of upbringing and formation of adolescents in a family based on

national traditions. The issues of upbringing teenagers in the family, as well as the importance of national traditions are considered.

Түйүндүү сөздөр: улуттук салттар, үй-бүлөлүк баалуулук, үй-бүлө, өспүрүм, жүрүм-турум модели, тарбиялоонун принциптери, багыты.

Ключевые слова: национальные традиции, семейные ценности, семья, подросток, модель поведения, принципы воспитания, направление.

Key words: national traditions, family values, family, teenager, behavior model, principles of education, direction.

Киришүү. Инсандын руханий байлыгы – адамзат үчүн эң чоң баалуулук. Ал адамзат коомунун бүткүл жашоосунда чечүүчү ролду ойной алат жана ойношу керек. Адеп-ахлак сыяктуу эле, руханий байлык да туруктуу эмес. Бүгүнкү күндө ар бир улут өз тарыхын жана маданиятын изилдөөгө болгон мамилесин кайра карап чыгууда.

XX кылымдын аягынан бери Кыргызстанда саясий жана социалдык-экономикалык жактан көптөгөн олуттуу өзгөрүүлөр болду. Дал ушул мезгилден тартып Кыргызстандын калкынын социалдык-маданий жактан жашоо деңгээлинин төмөн түшүшү, келечек муундун инсандык калыптанышына терс таасирин тийгизди. Жаш өспүрүмдөрдүн социалдык принциптеринин өзгөрүшүнөн улам, алардын үй-бүлөлүк баалуулуктарды кайрадан туура жолго салуу зарылчылыктары жаралууда. Себеби дүйнө жүзүндөгү тездик менен өзгөрүп жаткан жашоо агымы жаш муундардын көз караштарына алардын ой жүгүртүүлөрүнө өз таасирин тийгизүүдө. Азыр окумуштуулар тарбиялоонун заманбап жолун издешүүдө. Гумандаштыруу пайдубалынын негизинде, социалдык-маданий системадагы үй-бүлөлүк мамилелерге жана алардын тарбия баалуулуктарына олуттуу көңүл бурулууда.

Бирок, биринчи кезекте жаш өспүрүмдөрдүн инсандык өнүгүүсүнө үй-бүлө чоң таасирин тийгизет. Үй-бүлө жаш өспүрүмдөрдүн социалдык-маданий адаптациясынын эң маанилүү институттарынын бири болуп саналат. Себеби баланын төрөлүшүнөн баштап, анын чоңоюшу, сүйлөшү, жүрүм-туруму ж.б. тарбиялары ата-эненин, чоң-атанын, чоң-эненин үй-бүлөлүк маданиятынан түптөлүп келген. Өспүрүмдүн маданияты, адеби, ой жүгүртүүсү, өспүрүмдүк курагынан баштап, анын чөйрөдө туура өсүшү жана калыптанышы үй-бүлөлүк тарбиясынын баалуулуктары менен багытталып, келечектеги жашоосун аныктайт.

Изилдөөнүн максаты. Бүгүнкү замандын талабына ылайык өспүрүмдөргө тарбия берүү менен тарбиялоонун заманбап багытын аныктоо жана моделин түзүү.

Изилдөөнүн методдору. Коюлган теманын алкагында өспүрүмдөргө улуттук салттардын негизинде үй-бүлөлүк тарбия берүүдө теориялык изилдөө, талдоо, анализдөө, синтездөө, салыштыруу.

Негизги мазмуну. Өспүрүм куракта үй-бүлөлүк баалуулук мамилесинин калыптанышын эң ыңгайлуу шарты болуп, анын өзүнүн үй-бүлөлүк мамилелеринин калыптанышы жана кызыгуулары саналат.

Себеби, биздин жашоо чөйрөбүздөгү өспүрүмдөр массалык маалымат каражаттардан, Интернеттен, ар кандай түрдүү токшоу, оюн-зоок программалардан үй-бүлөлүк баалуулуктарды шылдындаган, тамашалаган берүүлөрдү көрүп алышып, аларды реалдуу кабыл алышууда. Түнкү программалар, ошондой эле түнкү телеберүүлөр эркин түрдө көрсөтүлүп, терс көрүнүштөр ар кандай сексуалдык берүүлөр ачык көрсөтүлүп жатат. Албетте, мындай ачык берүүлөрдөн жаш муундар психикалык жана моралдык жактан терс таасир алып, үй-бүлөлүк баалуулуктарды туура эмес кабыл алууга, үй-бүлөлөрдүн бузулуусуна алып келүүдө. Тилеке каршы мындай терс токшоулар, программалар, Интернет-түйүндөрдө ар кандай сайттар ачык, эркин жана жеткиликтүү болуп калгандыктан, терс көрүнүштөр жаш муундардын арасында нормалдуу көрүнүш катары эсептелинип баратат.

Бирок ага карабастан Интернет-түйүнүн оң жана терс таасирлери бар экени окумуштуулар тарабынан белгиленди. Мисалы, Интернетти колдонуунун артыкчылыгы төмөнкүлөр болуп эсептелет:

- Реалдуу убакыттагы баарлашуу мүмкүнчүлүгү;

- Үй-тиричилик жумуштарын жөнөкөйлөштүрүү, мисалы үйдөн чыкпай эле азыктүлүк, тамак-аш сатып алуу жана төлөмдөрдү төлөө;

- Интраверттер үчүн кесибин жакшыртуу мүмкүнчүлүгү, иштеп жакшы айлык алуу үчүн жумуш ордуна аралыктан иштөө;

- Интернетте жарнамаларды жарыялоо менен акча табуу;

- Интернет аркылуу эл аралык чоң конференцияларды уюштуруу жана өткөрүү ж.б.

Ал эми Интернеттин терс жактары болуп:

- кесепеттүү программалардын болушу;
- өздүк маалыматтарды уурдоо;
- сыйлоону жоготуу;
- социалдык изоляция;
- түз байланыштын жоктугу;
- спам билдирүүлөр;
- билим берүүнүн төмөндөшү;
- сапаты төмөн мазмун;
- өспүрүмдөр жана балдар үчүн

коркунучтар ж.б. эсептелет.

Ошондуктан мектеп жана үй-бүлө бири-бири менен өз ара аракеттенүү менен түздөн-түз билим берүүчү эң маанилүү мекеме болуп саналат. Анткени жаш өспүрүмдөр үй-бүлөдөн жетишпеген тарбияны мектептен алышат, ал эми мектеп бере албаган тарбияны балдар үй-бүлөдөн алышы керек. Бул эки институттар бири-бири менен тыгыз байланышта болушу шарт. Н.М. Дуйшонбуева: «Адеп-ахлак адамдын жүрүм-турумунун негизи. Адамдын жүрүм-туруму жана мамилеси, анын жакшы кулк-мүнөзүнө байланыштуу болот» – деген оюн жазган [2, 116-б.].

Бирок, жогоруда айтылгандай, үй-бүлөдө жетиштүү үй-бүлөлүк тарбия албаган өспүрүмдөр адеп-ахлаксыз жана жоопкерчиликсиз болуп чоңоюшаары белгилүү. Албетте, алар өз үй-бүлөсүн курганда жогоруда айтылган көйгөйлөр орчундуу маселеге айланат: жашоо-тиричиликте, коомдо жана ишмердүүлүктө кезиккен катаал жагдайларда, өзүнүн ордун таба албаган инсандардын катарын толукташат. Эгерде мунун баары ушундай иретте улана берсе, анда келечекте өсүп келе жаткан жаш муундар өлкөнүн жыргалчылыгына, анын коопсуздугуна жана туруктуулугуна шек келтирип, коркунуч туудурат.

Ошентип, каада-салттардын жана үрп-адаттардын негизинде өспүрүмдөрдү тарбиялоо маселесин изилдөө бизге бир катар карама-каршылыктарды аныктоого түрткү берди:

- коомдо, үй-бүлөлөрдө каада-салттарды, үрп-адаттарды сактоо муктаждыгы менен өспүрүмдөрдү заманбап чөйрөдө тарбиялоодогу көйгөйлөр;

- өспүрүмдөргө үй-бүлөлүк баалуулуктардын негизинде тарбия берүү менен тарбиялоонун заманбап багыттарынын жоктугу.

Ошону менен аныкталган карама-каршылыктар изилденип жаткан көйгөйдү чечүүнүн натыйжалуу жолдорун издөөнү белгиледик: улуттук салттардын негизинде үй-бүлөдө өспүрүмдөрдү тарбиялоонун моделин кантип түзүү керек? – деген маселени чечүү болду.

Жаштардын үй-бүлөлүк баалуулуктарын калыптандыруу маселеси философиялык жана психологиялык-педагогикалык адабияттарында активдүү изилденүүдө. Ошентип, бул көйгөйдүн ар кандай аспектилери Т.А. Гурко, И.В. Бестужев-Лада, А.Г. Волкова, А.Г. Вишневскийдин эмгектеринде каралат.

Үй-бүлөлүк баалуулуктарды калыптандырууда билим берүүнүн жана тарбиялоонун ролу Б.Р. Псавко, И.С. Кона, П.Я. Сторожницкий, А.Б. Добрович, О.М. Стрельникованын эмгектеринде баяндалган. Үй-бүлөлүк баалуулуктарга байланыштуу маселелер М.Ю. Арутюняндын, И. Голод, О.М. Здравомыслова, Б.С. Павловдун эмгектеринде талкууланат.

Жаштарды никеге даярдоого, үй-бүлөгө карата позитивдүү мамилени калыптандырууга В.Т. Лисовский, В.А. Сысенко, Ю.А. Гаспарян, А.Г. Харчева, М.С. Мацковскийдин изилдөөлөрүндө каралган.

Буга катар, окумуштуулар үй-бүлөлүк тарбия жаатында билимдин жоктугу үй-бүлөнүн ич ара мамилелеринин кризисине алып келерин белгилешти.

Андыктан изилдөөнүн эң маанилүү аспектилеринин бири – «үй-бүлөлүк баалуулуктар» жана анын катарына кирген «улуттук салттардын негизинде өспүрүмдөрдүн жүрүм-турум моделдерин калыптанышынын түшүнүктөрүн» белгилөө. Үй-бүлөлүк баалуулуктар боюнча Ж.Н. Дюльдина төмөнкүчө аныктама берген: «Үй-

бүлөлүк баалуулуктар – никени туура тутуу, бир тууганчылыкка негизделген чакан социалдык топтогу адеп-ахлактык, каада салттарды улантуу, маданий, улуттук өзгөчөлүктөрдүн өз ара тыгыздыгы менен байланышы» [3, 55-б.].

А.Н. Леонтьевдин пикири боюнча, иш-мердүүлүк теориясына таянып, инсандын жана адамдын бүткүл психикалык өнүгүүсү билим жана ишмердүүлүк ыкмалары, коомдук тажрыйбаны өздөштүрүү процесси менен аныкталат. Бул ыкмалар улуттук каада-салттардын негизинде үй-бүлөдө өспүрүмдөрдүн социалдашуусунун жана жүрүм-турумунун фактору катары жаш өспүрүмдөрдүн үй-бүлөлүк баалуулуктарын калыптандыруудагы көйгөйлөрдү аныктоого чоң мүмкүнчүлүктөрдү берет [6, 24-б.].

Эң маанилүү маселе, улуттук каада-салттардын принциптеринин негизинде үй-бүлөдө өспүрүмдөрдү тарбиялоо моделинин өзөктүү түшүнүктөрү берилмекчи, атап айтканда, ар бир принциптин аспектилери төмөндөгүдөй чагылдырылат:

I. Үй-бүлөлүк баалуулуктарды, каада-салттарды жана үрп-адаттарды сактоо жана үй-бүлөдөгү тыгыз мамилелерди бекемдөө:

- Үй-бүлө мүчөлөрүн сүйүү жана урматтоо;
- Үй-бүлө мүчөлөрүн түшүнүү жана колдоо;
- Биргелешкен салттар жана үрп-адаттарды колдоо;
- Бүтүндөй үй-бүлөнүн жыргалчылыгы үчүн жана алардын иш-аракеттери үчүн жоопкерчиликти;
- Ар бир үй-бүлө мүчөсүнүн жеке жашоосун урматтоо;
- Мамиледе ишеним жана чынчылдык;
- Компромисске баруу жана чыр-чатактарды чечүү мүмкүнчүлүгү;
- Жашоодогу жалпы баалуулуктар жана максаттар;
- Оор учурларда колдоо;

II. Жаш өспүрүмдөргө үй-бүлөлүк баалуулуктарды социалдаштыруунун фактору

катары туура жардам көрсөтүүгө багытталган психо-педагогикалык колдоо:

• Өспүрүмдүн индивидуалдуулугун түшүнүү жана урматтоо. Ар бир өспүрүм уникалдуу жана өзүнүн өзгөчөлүктөрү бар, андыктан жардам берип жатканда аларды эске алуу;

• Өспүрүм тарбиячы/психологдун жардамын кабыл алыш үчүн, ишенимдүү мамиле түзүү;

• Өзүн өзү баалоону жана өзүн өзү түшүнүүнү колдоо. Өспүрүм өзүнүн күчтүү жана алсыз жактарын түшүнүшү керек, ошондой эле өзүн кандай болсо ошондой кабыл алуу үчүн өзүн өзү сыйлоо сезимине ээ болушу;

• Коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү. Өспүрүм башка адамдар менен баарлашып, өз оюн жана сезимдерин билдирип, башкаларды угуп, түшүнө билиши;

• Көйгөйлөрдү чечүү көндүмдөрүн өнүктүрүү. Өспүрүм кырдаалды анализдеп, чечим кабыл алуу жолдорун таап, чечим кабыл алышы;

• Социалдык көндүмдөрдү өнүктүрүүгө колдоо көрсөтүү. Өспүрүм башка адамдар менен өз ара аракеттенип, алардын пикирин жана укуктарын сыйлап, коомдук жашоого катыша алышы;

• Баалуулуктарды калыптандырууга жардам берүү. Өспүрүм үй-бүлөсү жана коому үчүн кандай баалуулуктар маанилүү экендигин түшүнүп, чечим кабыл алууда аларды эске алышы ж.б. керек.

III. «Улууларды урматтоо, кичүүлөдүү ызаттоо», ата-энеге сый мамиле кылуу, аларга ыраазы болуу, баланын өз үй-бүлөсүнө таандык болуу сезимин калыптандыруу:

• Ата-энелерден жана улуу инсандардан үлгү алуу. Балдар көбүнчө чоңдордун жүрүм-турумунан үлгү алышат, андыктан ата-энелер жана башка чоңдор улуу жана кичүүлөргө урмат көрсөтүшү керек;

• Боорукердикке үйрөтүү. Жаш өспүрүм башкалардын сезимдерин кандай болсо ошондой түшүнүүнү үйрөнүшү керек,

ошондо алар улуу жана кичүүлөрдү урматтоо эмне үчүн маанилүү экенин түшүнүшөт;

- Толеранттуулукка үйрөтүү. Бала башка адамдарды кандай болсо ошондой кабыл алууну үйрөнүшү керек жана аларды жашы, жынысы, улуту боюнча соттобошу керек;

- Маданияттуулукка үйрөтүү. Өспүрүм башкалардын маданиятын жана каада-салтын сыйлоону үйрөнүшү керек, ошондо бала улуу менен кичүүнү урматтоо эмне үчүн маданияттын жана салттын бөлүгү экендигин жакшы түшүнүшөт.

IV. «Сүйүү» – ата-энесине, бир туугандарына боор ооруу, аларга жардам берүү, колдоо жана кам көрүү:

- Ата-энесинин, жакындарынын муктаждыктарына көңүл буруу;

- Чыдамдуу жана түшүнүктүү болуу;

- Ыраазы болуу. Жакындарга ыраазычылыкты билдирүү;

- Кечире билүү. Эч ким идеалдуу эмес, кээде жакын адамдар ката кетириши мүмкүн. Кечирүүгө даяр болуу;

- Боорукердик жана камкордук. Жакындарга сүйүүнү жана камкордукту көрсөтүү;

- Колдоого жөндөмдүүлүк. Жакындарга максаттарына жана кыялдарына жетүүгө жардам берүү.

V. Тукум улоо баалуулуктары. Өз тукумун сактап, анын мурасын келечек муундарга өткөрүп берүү:

- Үй-бүлөлүк каада-салттар жана үрп-адаттар муундан муунга өткөрүп берүү;

- Аксакалдарды урматтоо жана аларга кам көрүү. Муундардын ортосундагы байланышты сактоо;

- Үй-бүлө курууну каалоо, балдарды үй-бүлөлүк баалуулуктарга ылайык тарбиялоо;

- Ата-бабаларыңды билүү үчүн уруу тарыхын сактоо;

- Тукум улоо баалуулуктары муундар ортосундагы байланышты сактоого, үй-бүлөгө жана маданиятка таандык болуу сезимин түзүүгө жардам берет.

VI. Өспүрүмдөрдү өз алдынча жашоого калыптандыруу (үйдү таза кармоо, жеке гигиена жана туура тамактануу):

- Балага чечим кабыл алууга мүмкүнчүлүк берүү. Кийимди, тамакты тандоо укугу. Бул чечим кабыл алуу көндүмдөрүн жана иш-аракеттериңиз үчүн жоопкерчиликти өрчүтүүгө жардам берет;

- Өспүрүм өз иштерине жоопкерчиликти алууга үндөө;

- Баланы убактысын пландаштырууга үйрөтүү (убактысын натыйжалуу пайдалануу, график түзүү);

- Өспүрүмгө көйгөйлөрдү өз алдынча чечүү жана анын натыйжаларын жакшыртуу боюнча чараларды көрүү;

- Күнүмдүк жашоодо баланы өз алдынчалыкка үндөө (тамак даярдоо, тазалоо, буюмдарын кароо).

Мына ушундай жогоруда аталган негизиги түшүнүктөрдүн натыйжасында, келечек муундарга тарбия өзөгү түптөлүшүнө жол ачылат деп ойлойбуз. Ушул жаатта илимпооз М. Колдошев: «Кыргыздарда «Карынын сөзү – акылдын көзү», «Карынын сөзүн – капка сал» деген терең маанилүү нускалар айтылып келет. Бул нуска, биздин оюбузча, муундардын үзүлгүс байланышын символдоштурат. Ооба, аксакалдарыбыздын, карыяларыбыздын мол турмуштук тажрыйбасын жаш муундардын үйрөнүүсүнө чоң маани беришибиз зарыл. Илим-билимдин, таалим-тарбиянын улуу көчү өзүнүн туура нугунан тайбай мына ушундай ата-бабалардын салттуулугу менен уланып келүүдө» – деп билдирген [5, 44-б.].

Үй-бүлөлүк баалуук – бул бир үй-бүлөгө мүнөздүү болгон, үй-бүлө үчүн баардык артыкчылыктарды жумшаган турмуштук максаттарды, ыймандуулукту өспүрүмдөргө эреже катары үйрөтүүчү, үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосундагы мамилелерди уюштурууга жана анын жашоосуна терең маанилүү таасир этүүчү идеялардын жыйындысы. Ал эми, С. Иптаров: «Ыйман биздин жан-дүйнөбүздүн жаркын жашоосу, адамды шыктандырып да, тыйып да, тескеп да туруучу жандуу дымагы. Аттин, адам баласы ыйманга ээ болуу менен бирге эле андан кем

эмес жосунсуз сапаттарга да эгедер» – деген оюн жазган [4, 21-б.]. Ошондон улам, үй-бүлөлүк баалуулуктар адамдын ыймандуу жана адеп-ахлактык сапаттарын калыптан-дыруудагы негиз болуп саналат. «Кыштак, айыл, шаар, мамлекет кандайча түптөлүп келген?» - деген суроого биздин ата-бабаларыбыз тарыхта айтып кеткендей, «Бул чакан үй-бүлөдөн башталып, чоң мамлекетке айланып, коомдун баалуулугу», деп эсептешкен. Эгерде мамлекетти элдин башчысы туура башкара алган адам болсо, ал адам сөзсүз үй-бүлөнү башкара алган адам болуп саналат. Себеби үй-бүлөнү башкаруучу адамдардын бири ата-эне, чоң-ата, чоң-эне болуп келген. Бирок, тилекке каршы алар келечек муундарга ар дайым эле өз баалуулуктарын өткөрүп бере албайт, дешкен.

Биздин келечектеги кыргыз элинин жаш муундары азыркы учурда өзүнүн тарыхын, улуттук маданияттарын, каада-салттарын, улуттук маданий тамырларын, үрп-адаттарын кескин түрдө жоготуп ала тургандай олуттуу коркунучтарды туудуруп күч алууда. Учурда элдик каада-салттардын, үрп-адаттардын, ырым-жырымдардын көптөгөн элементтери өзгөрүлүп жана жөнөкөйлөштүрүлүп, айрымдары таптакыр эле жок болуп кеткен. Мисалы илгери биздин кыргыз элинин, ата-энелерибиздин улуттук оюн-зооктору болгон: кыз куумай, жоолук-таштамай, топ-таш (беш таш), упай, чакан-атмай (чакан таш), теке чабыш, ачакей-жумакей, ак-чөлмөк ж.б. Ушул сыяктуу кыргыз элинин улуттук оюн-зооктору жаш өспүрүмдөр түшүнүгүндө жоголуп баратат.

Буга себеп, биринчиден, Интернет, компьютердик оюндар, жаш өспүрүмдөрдүн жашоо өмүрүнө кол сала турган жана алардын психикасын талкалай турган оюндардын көбөйүшү терс жүрүм-турумга алып келүүдө. Бул оюндардын көпчүлүгү өзгөчө эркек балдарга таандык болууда.

Экинчиден, кыздарды тарбиялоодогу эненин ролу, энелик акыл-насааттарды айтуу принциптери да өзгөрө баштады. Бул тууралуу, Б. Алымбаева менен Э. Сабырова өздөрүнүн ойлорун мындайча жазган:

«Азыркы замандын кыздарынын наркы кеткени, заманга жараша кыздар батыштын менталитетин туурап өзгөрүшүүдө. Үйдөгү тарбиядан ата-эненин сөздөрүн кээ бирлери укпай, жеңил ойлуулукка тез азгырылып жатышат. Беш кол тең эмес дегендей, кыздардын баары дегенден алысмын, ата-эненин тарбиясын алып, созулган кыздар деле арбын» [1, 148-б.].

Кыздар жаңы үй-бүлөгө келин болуп келгенден баштап, келинге тыюу салуучу салттар болгон. Илгери күйөөсүнүн жакын бир туугандарынын атын атаганга тыюу салынган, ал кандайдыр бир псевданымдерди ойлоп табыш керек болчу. Мисалы, күйөөсүнүн бир тууган инисин «кичүү бала же кичине бала (кичүү уулу)», ал эми күйөөсүнүн карындашын «кыз бала же эрке кыз, кичүү кыз» деп аташкан. Бул тыюулар жаш келиндик өмүрүнөн баштап кемпир болгуча күчүндө болгон, ал тургай карыганда да күйөөсүнүн жакын бир туугандарына тиешелүү мамилесин түздөн-түз көрсөтүүгө туура келип, анын мойнунда парз катары эсептелинген. Келинге жоолугу жок, жылаңайлак басып жүрүүгө, бир туугандарына артын карап отурууга тыюу салынган. Үйлөнүү үлпөт тоюнан кийин эркек баланын жана кыз тарап жагынан жакын бир туугандары кезек кезеги менен жаңы үйлөнгөн жубайларды конокко чакырып, үй-бүлөлөрү менен тааныштырчу. Аны «отко киргизүү» деп аташкан. Ошол эле учурда келинге карата жаңы туугандар, мисалы кайынсиндилери, кайынэжелери, кайынэнесинин абысындары да этикетти сакташ керек болгон. Жаңы үй-бүлөдө ага урмат-сый менен мамиле кылуу, камкордук көрүү, ыңгайсыз абалга келтирбөө, орой мамиле жасап, жеке мейкиндигин бузбоо, ага жаман мамиле көрсөтпөө керек болгон. Себеби ал келин дагы башка үй-бүлөнүн баласы болоорун эстеринен чыгарышкан эмес. Азыркы учурда көпчүлүк үй-бүлөлөрдө чыр-чатактар көбөйүп бара жатат. Бул үй-бүлөлүк чыр-чатактардын негизги белгиси же идеясы эки жаңы үйлөнгөн жаштарга бирдей урмат көрсөтүп жана алардын ортолоруна жаңжалдарды, ушак катары

туудурбаш керек. Ата-энелик жактан тарбия таалимдерин, акыл-насааттарын туура нукка салып, ич ара мамилелерин идиологиялык жактан бийик сакташ керек [7].

Эми жалпысынан алганда азыркы заманда, келиндин үй-бүлөдө кайын-журт, ата-эне менен мамилелери достук жайдары мамилесине айланган.

Үчүнчүдөн, өспүрүмдөрдүн инсандыгын калыптандыруу үчүн, үй-бүлөнүн адеп-ахлагын түптөп жана сактап калууга өлкөнүн социалдык-экономикалык көрүнүштөрү да таасирин тийгизип жатат.

Дүйнө жүзүндө глобалдык көйгөйлөрдүн курчушу байкалууда, моралдык жана руханий кризистин масштабы кеңейүүдө. Анын катарында үй-бүлөлөрдүн ажырашууларынын саны да көбөйө баштады. Анан албетте, дал ушул факторлордун негизинде талкаланып жакырланган үй-бүлөлөрдүн өспүрүмдөрү тарбиялык таалим баалуулуктардан артта калышып, балдардын тарбиялары кескин түрдө төмөндөп, үй-бүлөлүк катарынан эч кандай аларга тиешеси жок болуп калганын үй-бүлөлүк психологдор билдирип жатат.

Корутунду. Демек, өспүрүмдөрдү үй-бүлөдө улуттук салттардын негизинде тарбиялоо өзгөчө мааниге ээ. Жогоруда аталып кеткен принциптердин негизинде тарбиялоонун моделин сунуштап, жаш муундардын өсүп-өнүгүүсүнө, билим алуусуна, ата-бабалардын маданий мурастарын жана баалуулуктарын, салт-санаасын, үрп-адатын өздөштүрүп сактоо менен, улам кийинки муунга өткөрүп берүүсүнө зор көмөгүн көрсөтөт деп ойлойбуз. Дүйнө жүзүндө болуп жаткан окуялар, өзгөрүүлөр инсанга келечекте коомдо кандай терс жана оң таасир көрсөтөөрү боюнча системалдуу мониторингдерди жүргүзүү зарыл. Айтылган

педагогикалык ойлорду азыркы мезгил менен байланыштыруунун жолдорун изденип, таап, мугалимдер менен биргеликте талдоо аркылуу ошол көз караштарды биздин учур үчүн актуалдаштыруу маанилүү.

Адабияттар:

1. Алымбаева Б.Б., Сабырова Э.С. Үй-бүлөдө кыздарды тарбиялоо // Известия Кыргызской академии образования. – Б., 2020. – №3 (52). – С. 145-149.
2. Дуйшонбуева Н.М. Жаштарга адеп-ахлактык тарбия берүүнүн этнопедагогикалык негиздери // Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары. – Б., 2017. – № 2 (42). – С. 113-117.
3. Дюльдина Ж.Н. Психолого-педагогические основы семейного воспитания на современном этапе // European Social Science Journal. – 2015. – № 9. – С. 53-57.
4. Иптаров С. Адептик билим берүүнүн айрым илимий-методикалык маселелери: Мугалимдер үчүн усулдук колдонмо // – Б.: Аль Салам, 2012. – 104 С.
5. Колдошев М.К. Бекембай Апышевдин «Педагогика» окуу китебинде тарбиялоодогу элдүүлүк идеясынын чагылышы // Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары. – Б., 2022. – № 3 (58). – С. 40-44.
6. Леонтьев Д.А. Структурная организация смысловой сферы личности: автореф. дисс. ... канд. психол. наук. – М., 1988. – С. 1-36.
7. [Электронный ресурс] <http://www.sarykol.ru/stati/etnikalyk-kyrgyzdar/kyrgyz-elinirp-adat-kaada-salttary-zhana-b-g-nk-k-nd-n-zhashtary.html>

Рецензиялаган:
Муратов А.Ж.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор